

**19.01.2001 г.
Пасяджэнне 2.
Святоўская гісторыя ў Беларусі.**

Пётр Шупляк (Менск)

**УСЕАГУЛЬНАЯ ГІСТОРЫЯ Ў БЕЛАРУСІ:
ДАСЯГНЕННІ, ПРАБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТЫВЫ**

У апошнія 10 гадоў, менавіта ў 1990-я гады, у нашай краіне адбываўся гарачыя спрэчкі аб ролі і магчымасцях гістарычнай навукі і гістарычнай адукацыі ў справе нацыянальна-культурнага адраджэння нашай Бацькаўшчыны. Спрэчкі і дыскусіі выйшлі далёка за межы прафесійных гісторы-каў. Яны закранулі большую частку нашай інтэлігенцыі, сталі прыкметнай з'явай грамадска-палітычнага жыцця. Сёння няма сэнсу аналізуваць змест гэтых дыскусій і пазіцыі іх удзельнікаў. Яны добра вядомыя. Хацелася б звярнуць увагу толькі на адну акалічнасць, якая відавочна праявілася ў гэты перыяд: гісторык падчас грамадска-палітычных узрушэнняў не можа абмяжоўваць сваю дзеянасць чыста прафесійнымі рамкамі даследчыка ці выкладчыка. Само жыццё вымушае яго заняць пэўную грамадскую пазіцыю. Пры гэтым гаворка ідзе зусім не пра абслугоўванне інтарэсаў той ці іншай палітычнай партыі. Маецца на ўвазе ў першую чаргу пазіцыя ў адносінах да нацыянальна-культурнага Адраджэння нашай краіны, да яе незалежнасці і суверэнітэту, да яе развіцця на агульнапрынятых прынцыпах дэмакратыі. А пазіцыя гісторыка не носіць вузка асабістага характару. Яна рэхам адгута-еца ў шырокіх колах грамадства: сярод тых, хто вывучае гісторыю або праста цікавіцца мінулым, сочыць за публікацыямі на гістарычныя тэмы. Пры гэтым, калі размова ідзе пра гісторыю і гісторыкаў, маецца на ўвазе не толькі айчынная гісторыя, але і тое, што мы называем звыклы сусветнай ці ўсеагульной гісторыяй. Нельга зразумець гісторыю свайго народа, сваёй краіны, не ведаючы гісторыі сваіх суседзяў ды і ўсяго чалавецтва. На жаль, у дыскусіях і спрэчках 90-х гадоў у гэтых адносінах існаваў яўны перакос. У цэнтры ўвагі знаходзіліся выключна праблемы беларускай гісторыі. Гэтую тэндэнцыю, дарэчы, можна нярэдка заўважыць і сёння. Калі зыходзіць з чыста эмачыйных пазіцый, то такое становішча можна ўспрыніць і зра-зумець. Але цвярозы аналіз падзеі паказвае, што адзначаны падыход у многім быў памылковым і не адпавядаў патрабаванням часу.

Усеагульная гісторыя, як прадмет даследавання і вывучэння, а таксама як сістэма падрыхтоўкі новых навуковых кадраў сфармавалася ў Беларусі ў савецкі час. Працэс фармавання быў па вядомых прычынах вельмі складаным, цяжкім, а падчас драматычным і нават трагічным. Аднак, нягледзячы на гэта, былі і пазітыўныя вынікі. Галоўны з іх заключаўся ў тым, што усеагульная гісторыя стала ў Беларусі адной з галоўных складоўых частак гістарычнай навукі і адукацыі.

Ужо ў пачатку 1920-х гадоў у розных падраздзяленнях навуковых і навучальных устаноў пачынаеца вывучэнне гісторыі некаторых замежных краінаў, а таксама тых ці іншых праблемаў міжнародных адносінаў. Аднак, сістэматычны падыход да выкладання і даследавання ўсеагульнай гісторыі пачаў складвацца пасля адкрыцця ў 1934 г. гістарычнага факультэта БДУ і фармавання яго кафедраў. Паступова гістарычны факультэт БДУ становіцца прызнаным цэнтрам вывучэння ўсеагульнай гісторыі ў Беларусі, і гэтыя пазіцыі ён захоўвае да сённяшніх дзён.

У 1934 г. на факультэце была створаная кафедра гісторыі старажытнага свету і сярэдніх вякоў, якую ўзначаліў адзін з самых вядомых тады гісторыкаў Мікалай Міхайлавіч Нікольскі. Яго навуковая дзеянасць была звязаная з даследаваннем праблемаў гісторыі народаў старажытнага Усходу і гісторыі рэлігіі. Менавіта Нікольскі М.М. стаў у Беларусі заснавальнікам школы гісторыкаў старажытнага свету. У гэтай школе паступова фармуюцца тры асноўныя накірункі: 1) антычная гісторыя, 2) гісторыя народаў старажытнага ўсходу, 3) гісторыя рэлігіі. У галіне старажытнай гісторыі многа і плённа працавалі і працуюць прафесар Нячай Ф.М., прафесар Ліўшыц Г.М., прафесар Корзун М.С., прафесар Фядосік В.А., прафесар Рэвяка К.А., дацэнты Даўгяла Г.І., Ханкевіч В.І., Прохараў А.А. і інш. Сярод важнейшых напрамкаў даследаванняў у гэтай галіне можна назваць праблемы Рымска-італійскай федэрациі, афінскай дэмакратыі, сацыяльна-палітычнай барацьбы ў Рыме, Пунічных войнаў, хетскай духоўнай культуры, ранняга хрысціянства і г.д.

Ля вытокаў беларускай медыяявістыкі стаяў выдатны вучоны-гісторык Уладзімір Мікалаевіч Перцаў, які пасля ўтварэння БДУ стаў адным з яго першых прафесараў, узначальваў кафедру гісторыі сярэдніх вякоў, а потым кафедру гісторыі старажытнага свету і сярэдніх вякоў. Ён даследаваў такія праблемы сярэднявечча, як ашчынная ўласнасць на зямлю ў германцаў, пачаткі італьянскага гуманізму, дзеянасць Тэўтонскага ордэна і г.д. Ён таксама працаваў ў галіне сярэдневяковай гісторыяграфіі. Значны

ўклад у развіццё беларускай медыяйвістыкі ўнёс прафесар Ліўшыц Г.М., асабліва ў галіне гісторыі каталіцкай царквы і рэфармацыі. Доктар гісторычных навук Івонін Ю.Я. шмат зрабіў у вывучэнні праблемаў міжнародных адносінаў у Еўропе ў канцы 15 – пачатку 17 ст., гісторыі Англіі і Свяшчэннай Рымскай імперыі таго часу. Прадметам даследавання Н.А.Гусаковай была сярэдневяковая гісторыя Чэхіі і пытанні, звязаныя з пачатковым перыядам Вялікіх геаграфічных адкрыццяў. Дацэнт Сушкевіч Л.П. паспяхова займаецца даследаваннямі працэсаў Адраджэння, гісторыі Польшчы і Візантыйі, дацэнт Смірнова А.Дз. вывучае сярэдневяковы побыт. Духоўная культура, ментальнасць раннесярэднявічнага грамадства стаяць у цэнтры ўвагі дацэнта Еўтухова І.А.

Праблемы сярэднявічча паспяхова даследуюцца ў некаторых іншых ВНУ краіны. У Мінскім педагогічным інстытуце з уласнымі арыгінальнымі канцэпцыямі па шэрагу кардынальных праблем медыяйвістыкі выступіла прафесар Вера Іванаўна Гарамыкіна. Галоўная праблематыка яе даследаванняў звязана з пытаннямі генэзісу феадалізму ў Еўропе і сацыяльна-эканамічным і палітычным ладам варварскіх каралеўстваў. У БДПУ сярэднявічнай гісторыі паспяхова займаюцца маладыя вучоныя А.І.Малюгін і А.М.Сурта. У Магілёўскім дзяржаўным універсітэце ў галіне медыяйвістыкі працуе прафесар Рыер Я.Г. Сфера яго інтэрэсаў – праблемы сацыяльна-эканамічных адносінаў у Цэнтральнай Еўропе. Професар Нечухрын А.М. (Гарадзенскі дзяржаўны універсітэт) паспехова даследуе гістарыяграфію гісторыі сярэдніх вякоў, а таксама праблемы метадалогіі медыяйвістыкі.

Беларускі дзяржаўны універсітэт таксама стаў цэнтрам гісторыка-славіцкіх даследаванняў у Беларусі. Пачынальнікам гэтай справы быў вядомы савецкі гісторык-славіст, першы рэктар БДУ Уладзімір Іванавіч Пічэт. Пазней праблемы славянскай гісторыі даследавала Н.А.Гусакова, Д.Б.Мельцар. Паспехова працуецца ў гэтай галіне дацэнты Салькоў А.П., Сімакова В.А., Царук Н.А., Сушкевіч Л.П., Міхайлоўская Л.Л. і інш. У 90-я гады да катэгорыі ўсеагульной гісторыі былі аднесеныя гісторыя Расіі і Украіны як усходнеславянскіх краінаў. Даследаваннем і выкладаннем расійскай і украінскай гісторыі актыўна займаюцца прафесар Аржакоўскі І.В., дацэнты Яноўскі А.А., Менькоўскі В.І., Пазняк С.У., Сергеенкова В.В., Блашкоў Ю.А., Літвіноўскі І.А. На гістарычным факультэце БДУ дзеяйнічаюць дзве кафедры, якія ажыццяўляюць даследаванне і выкладанне славянскай гісторыі. Гэтымі праблемамі займаюцца таксама выкладчыкі іншых навучальных установ. Напрыклад, Т.А.Бадзюкова ў Гарадзенскім універсітэце.

Пачатак даследавання праблемаў новай гісторыі ў БДУ быў закладзены У.М.Перцавым, які займаўся праблемамі гісторыі Германіі, Англіі і Францыі гэтага перыяду. Аднак сістэма ў даследаванні і выкладанні новай і навейшай гісторыі ў Беларусі сфармавалася пасля адкрыцця ў 1937 г. на гістарычным факультэце БДУ адпаведнай кафедры. Галоўнымі накірункамі ў навукова-даследчай работе кафедры сталі міжнародныя адносіны і гісторыя Германіі. У галіне міжнародных адносінаў паспяхова працаўваў першы загадчык кафедры прафесар Л.М.Шнеерсон. Ён даследаваў праблемы дыпламатычнай барацьбы ў Еўропе ў сувязі з аўстра-прускай вайной 1866 г. і франка-прускім канфліктом 1867 г. Пытанні міжнародных адносінаў навейшага часу знаходзіліся ў цэнтры ўвагі прафесара Клімоўскага Д.С. Дацэнт Сініца В.І. вывучае балканскую праблематыку, звязаную з падзеямі другой паловы 18 ст. Асабліва шмат увагі ўдзялялася на кафедры даследаванню розных аспектаў германскай гісторыі. У гэтай вобласці плённа працуюць прафесар Трухноў Г.М., дацэнт Радзькова В.Р., Елісеев М.Г., Шупляк П.А., Пісараў В.М. і інш. У апошнія гады на кафедры вядзеца даследаванне некаторых праблемаў гісторыі Францыі (дацэнт Колб Я.Г.), ЗША (Шумскі І.І.), Англіі (Арлова Н.Я.). Професар Кошалеў У.С. доўгі час працуе ў галіне гісторыі Егіпта.

Пытанні новай і навейшай гісторыі актыўна даследуюцца і ў іншых ВНУ Беларусі. Професар Космач Г.А. (БДПУ) займаецца германскай гісторыяй навейшага часу, дацэнты Лазько Р.Р. і Бабкоў А.М. (Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт) – пытаннямі міжнародных адносінаў, М.В.Стралец (Бярэсце) – гісторыяй ФРГ.

Такім чынам, за савецкі час у Беларусі была створана школа даследчыкаў і выкладчыкаў усебягульной гісторыі, сфармавалася сістэма яе даследавання і выкладання, былі падрыхтаваныя вучоныя і педагогі вышэйшай кваліфікацыі. Гэта, безумоўна, быў значны крок наперад, вялікае дасягненне ў галіне гістарычнай навукі і гістарычнай адукацыі.

Спецыфікай даследавання ўсебягульной гісторыі ў Беларусі стала тое, што ўся работа ў гэтым напрамку была сканцэнтравана ў вышэйшых наўчальных установах. Інстытут гісторыі АН Беларусі гэтымі праблемамі не займаўся і не займаецца, калі не лічыць кароткачасовай дзеянасці сектара гісторыі ўсходнеславянскіх сацыялістычных краінаў. Такое становішча звужае магчымасці даследавання святавай гісторыі ў Беларусі і павінна быць зменена, асабліва цяпер, ва ўмовах незалежнасці нашай краіны.

Разам з тым, характэрныя савецкі перыяд, нельга забывацца пра ту атмасферу, у якой адбываліся працэсы фармавання сістэмы

вывучэння ўсеагульной гісторыі. Гэта была атмасфера татальнага і паўсядзённага кантролю, абмежавання і ўціску з боку партыйна-дзяржаўных уладаў. Жорсткімі метадамі ажыццяўляліся працэсы ідэалагізацыі, палітызацыі, тэматычнага абмежавання ў даследаванні і выкладанні гісторыі. Гістарычнае навука і адукцыя не толькі не былі незалежнымі, але і выконвалі у многіх выпадках прапагандысцкія функцыі. Гісторыкам (ды і не толькі гісторыкам) была навязаная адзіная марксісцка-ленінскай ідэалогія, панаваў класавы прынцып і партыйны падыход у ацэнцы падзеяў. Абсалютызавалася класавая барацьба як механізм грамадскага прагрэсу. Галоўнай мэтай гістарычнай навукі і адукцыі было ідэалагічнае аргументаванне існуючага ладу, крытыка ўсіх ідэалагічных плыніяў і тэорый, якія супрацьстаялі камуністычнай ці не адпавядалі ёй ў найбольш прынцыповых палажэннях. Развіццё грамадства з часу яго ўзнікнення павінна было адлюстроўвацца такім чынам, каб пацвердзіць пануючы погляд на гэтыя працэсы. Адыход ад гэтых прынцыпаў мог закончыцца рэпрэсіямі і забаронай займацца навуковай ці выкладчыцкай работай. У выніку гэтых жорсткіх умоваў зніжалася якасць навуковай працы, гісторыя даследавалася скажона і аднабакова. Гістарычнае навука аказалася нездольнай даць аб'ектыўную карціну развіцця грамадства. Гэта значыць, што яна апынулася ў крэйзісным стане.

Сітуацыя змянілася карэнным чынам у 90-я гады. Крах камуністычнага рэжыму, распад СССР, незалежнасць Беларусі прывялі да грамадскага ўздыму. На хвалі нацыянальна-культурнага адраджэння значныя перамены адбыліся і ў галіне гістарычнай навукі і адукцыі. Была пераадолена метадалагічнае абмежаванасць, ліквідаваны прынцып партыйнасці і класавы падыход, гісторыкі сталі вольнымі ў выбары тэмаў і метадаў даследавання. Шырокое распаўсюджанне атрымліваюць падыходы, якія грунтуюцца на агульначалавечых каштоўнасцях. У атмасферы грамадска-палітычнага і нацыянальна-культурнага ўздыму прайшлі дзве Усебеларускія канфэрэнцыі гісторыкаў, была створаная Беларуская асацыяцыя гісторыкаў.

Такім чынам, адбыліся падзеі можна сказаць рэвалюцыйнага характару. Аднак, пачынаючы з сярэдзіны 90-х гадоў, становіцца ўсё больш відавочнымі тэндэнцыі зусім іншага характару. Кансерватыўныя сілы пасля часовай разгубленасці актыўізуюць сваю дзейнасць і паступова пераходзяць у наступленне. Пры гэтым яны абапіраюцца на ту ю частку грамадства, у тым ліку і гісторыкаў, якія стаяць на пазіцыях абыякавасці. Усе гэтыя працэсы адлюстроўваюцца і ў развіцці сістэмы гістарычнай навукі і адукцыі. Тут, як і ў грамадстве ў цэлым, яны носяць негатыўны характар.

Негатывізм праяўлецца ў некаторых кадравых пераменах і пэўных абмераваннях прамога ці ўскоснага характару, у афіцыйнай падтрымцы кансерватыўных тэндэнций у гістарычнай навуцы і адукцыі і іх прадстаўнікоў. Аднак спакойны і цвярозы аналіз паказвае, што нічога катастрофічнага не адбылося, і асноўныя набыткі першай паловы 90-х гг. захаваліся: гэта плюралізм меркавання і метадалагічных падыходаў, вольнасць вучонага пры выборы тэмаў і метадаў даследаванняў і шмат іншага. Сёння афіцыйныя колы змянілі свой погляд на многія гістарычныя працэсы і факты. Але гэта не павінна перашкаджаць гісторыкам з іншымі поглядамі працягваць даследаванні і мець сваю пазіцыю. Іншая справа, што і сярод гісторыкаў ніямала такіх, для якіх сваёй з'яўлецца толькі афіцыйная пазіцыя. Але так было і будзе заўсёды. Сёння афіцыйныя ўлады падтрымліваюць кансерватыўную лінію ў сістэме гістарычнай навукі і адукцыі. Але ж для гісторыкаў з іншымі поглядамі не забаронены доступ у бібліятэкі і архівы і не ліквідавана магчымасць надрукаваць вынікі сваіх даследаванняў. Іншая справа, што прыходзіцца працаваць без прызнання з боку афіцыйных колаў. Але ж і гэта не навіна. Можна і неабходна працаваць, прытрымліваючыся сваіх поглядаў, у адпаведнасці са сваёй грамадзянскай пазіцыяй.

У сваёй прафесійнай дзейнасці гісторыкі Беларусі сутыкаюцца з цэлым шэрагам праблемаў паўсядзённага характару. Гэта аслабленне сувязяў і контактаў са сваімі калегамі з суседніх краінаў пасля распаду СССР, значна больш складаныя магчымасці доступу ў бібліятэкі і архівы гэтых краінаў, цяжкасці з атрыманнем замежных навуковых перыядычных выданняў. Сур'ёзней праблемай у навучальным працэсе ВНУ Беларусі з'яўлецца недахоп падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў, хрэстаматый і іншых вучэбных матэрыялаў. Асабліва актуальная гэтыя праблемы для ўсеагульной гісторыі. Ці не з'яўлецца праблемай нашая беднасць, якая вымушае шукаць дадатковыя заробкі, каб мець магчымасць купіць яку-небудзь кніжку, замест таго каб займацца навуковай работай, якая нікім чынам матэрыяльнна не падтрымліваецца. Усе гэтыя праблемы могуць знайсці сваё вырашэнне толькі ў выніку змянення адносінаў дзяржавы да сістэмы гістарычнай навукі і гістарычнай адукцыі.

Цяжкасці, якія сёння больш чым відавочныя, не павінны, аднак, перашкаджаць развіццю гістарычнай навукі і адукцыі. Перад гісторыкамі Беларусі, якія працуяць у галіне ўсеагульной гісторыі, сёння стаяць новыя задачы, пастаўленыя часам і абставінамі грамадскага развіцця. Яны звяз-

заныя з вывучэннем у першую чаргу гісторыі асобных рэгіёнаў, найбольш актуальных і важных для Беларусі міжнародных падзеяў, важнейших тэндэнций гістарычнага развіцця, сутнасці тых ці іншых палітычных падзеяў і сілаў.

На першым месцы павінна стаяць вывучэнне гісторыі нашых суседзяў і разам з гэтым міжнародных адносінаў у Еўропе для разумення месца Беларусі ў барацьбе еўрапейскіх дзяржаў за сферы ўплыву на кантыненце. Мы павінны вызначыцца для сябе ў тым, хто ёсьць хто. І вось тут ізноў хочацца вярнуцца да ідэі “беларускага погляду на ўсеагульную гісторыю”. Гэты падыход, выказаны на першай Усебеларускай канферэнцыі гісторыкаў, быў успрынты неадназначна. Некаторыя ўбачылі ў ім абмежаванасць, местачковасць і г.д. Не згодны. Беларускі погляд на ўсеагульную гісторыю гэта не спроба перапісаць яе ў чарговы раз, не спроба адмовіцца ад таго, што зроблена. Гэта толькі імкненне паглядзець на святую гісторыю вачыма беларуса, вызначыць, хто і як у гэтай гісторыі аказваў уплыў на лёс беларускага народа. Гістарычная навука і гістарычная адукацыя (у тым ліку і ўсеагульная гісторыя) – гэта частка нацыянальнай культуры беларускага народа, яна павінна быць нацыянальнай па-свайму характару.

Зразумела, што беларускі погляд не павінен быць нейкім новым універсальна-абавязковым метадам у даследаванні і выкладанні ўсеагульной гісторыі. Гэта хутчэй маральная катэгорыя, якой павінен карыстацца ў сваёй дзейнасці нацыянальна арыентаваны гісторык, асабліва цяпер, на пачатковым і вельмі складаным этапе незалежнасці Беларусі. Беларускі погляд – гэта падыход у першую чаргу да вывучэння гісторыі нашых суседзяў, вялікіх еўрапейскіх краінаў, гісторыя якіх так ці інакш перапляталася з нашай. На жаль, сёння ў нас няма ні адной кнігі беларускага аўтара, якая давала б поўную карціну гістарычнага развіцця той ці іншай краіны з ліку нашых суседзяў. А чаму б не падрыхтаваць і не выдаць таякія, напрыклад, кнігі, як “Гісторыя Расіі” ці “Гісторыя Польшчы”, зыходзячы з беларускага погляду. А калі б гэта кніжка была не вельмі аб'ёмнай, навукова-папулярнай, разлічанай на шырокое кола чытачоў, яна б мела широкі грамадскі рэзананс, была б рэальная дапамогай настаўніку і задаволіла цікавасць дзесяткаў тысяч беларусаў, якія не абыякавыя да мінулага нашай краіны і яе сучаснасці.

Такія ж функцыі маглі быті і навукова-папулярныя выданні з актуальнай сёння (да хутчэй за ўсё і заўтра) тэматыкай. Напрыклад, “Крах імперый – аўктыўны шлях развіцця грамадства”, “Дыктатура і дэма-

кратыя: сутнасць і гістарычнай тэндэнцыяй развіцця". Цікавай і патрэбнай магла б стаць работа, прысвечаная г.зв. "славянскому адзінству". У ёй можна было б даць адказ на пытанне, што ляжыць у аснове гэтай час ад часу актыўна прапагандуемай ідэі: культурныя, эканамічныя, псіхалагічныя карані ці палітычнай каньюнктура, чаму пры кожнай чарговай кампаніі змяняюцца аб'екты славянскага адзінства.

Чакаюць свайго асвятлення і праблемы інтэграцыі. Асаблівую цікавасць выклікае пытанне аб тым, у якім накірунку развіваюцца інтэграцыйныя працэссы на постсавецкай прасторы. Ці яны бліжэй да шляхоў еўрапейскіх краінаў, якія аб'ядналіся ў Еўрапейскі саюз, ці больш нагадваюць працэс трансфармацыі, напрыклад, Брытанскай імперыі?

А вазьміце палітычныя партыі. Пачытаеш у прэсе артыкулы партыйных функцыянераў і становіцца відавочным, што далёка не ўсе з іх разумеюць, чым адрозніваюцца лібералы ад кансерватараў, і якія прынцыпы харктэрныя для сацыял-дэмакратыі. Што ж казаць пра тысячы простых грамадзянаў, якія павінны рабіць свой выбар. Усе гэтыя пытанні патрабуюць адказаў, а іх могуць даць толькі прафесійныя гісторыкі. Зразумела, што праца ў гэтым напрамку можа разглядацца як адыход у нейкай ступені ад чыстай навукі. Але ж папулярызацыя навуковых даследаванняў мае вялікае значэнне для развіцця самой навукі. А галоўнае, што сучасны стан грамадскіх працэсаў патрабуе дзеянасці менавіта ў гэтым накірунку. Гэтая задача кладзецца ў першую чаргу на плечы маладога пакалення гісторыкаў. Яны павінны прыняць выклік часу і даць на яго належны адказ.

ПРАБЛЕМЫ МЕТАДАЛОГІІ СВЯТОВАЙ ГІСТОРЫІ Ў БЕЛАРУСІ

Канец 20 стагоддзя адзначаны як час краху марксісцкай парадыгмы гісторыі ў гістарычнай навуцы былога СССР і краінаў г.зв. “постсавецкай пра-сторы”. У савецкай гістарыяграфіі дзесяцігоддзямі насаджаўся тэзіс пра крызіс буржуазнай гістарычнай навукі, а вынік атрымаўся супрацьлеглы. Для большасці былых савецкіх гісторыкаў, філосафаў, сацыёлагагаў (я маю на ўвазе гісторыкаў КПСС, СССР, філосафаў-гістматаўцаў і да іх падобных) гэта было са-праўдным шокам. Пачаліся бурлівыя і ліхаманковыя пошукі новых метадала-гічных апораў, прычым яскрава адчувалася імкненне ізноў прыняць нейкую “адзіна правільную” метадалогію, выпрацаваць новую парадыгму гісторыі ці далучыцца да такой, якая з’яўлялася пануючай у замежнай гістарычнай наву-цы. Дарэчы той самай, якая пасля доўгіх дзесяцігоддзяў “крызісу” ўжо даўно павінна была, наогул, разваліцца. Адсюль феномен, які адзначаў маскоўскі дас-ледчык М.А.Байцоў: “А по количству на душу населения явившихся в мгно-вение ока непонятно откуда целых армий политологов и даже культурологов страна тотчас обогнала весь прочий мир (чего, впрочем, нельзя сказать ни о на-шей политологии, ни о нашей культурологии последних лет)”¹. Гэта сказана пра Расію, але ж такая самая сітуацыя стварылася і ў нас, і ў іншых краінах СНД.

Пры чым, як мне падаецца, у Беларусі сітуацыя яшчэ горшая. Справа ў тым, што, па-першае, у нас вельмі мала ўвагі надавалася вывучэнню святовай гісторыі, а па-другое, трывала замацаваўся “комплекс правін-цыйнасці”. Асноўныя кадры гісторыкаў былі сканцэнтраваны на кафедрах гісторыі КПСС і ў Інстытуце гісторыі Акадэміі Навук. Першыя былі абме-жаваны вывучэннем гісторыі толькі адной партыі ў адной краіне на пра-цягу кароткага гістарычнага часу, а ў Інстытуце гісторыі даследавалася гісторыя толькі адной краіны. Тады здавалася, што няма сэнсу ў вывучэнні гістарычнага працэсу ў розных краінах свету і ў розныя часы. Навошта, калі ўсе заканамернасці гістарычнага шляху чалавечства ўжо пазнаныя мудрацамі-класікамі і нават будучыня дакладна вядомая. Нібыта ў сярэднявечным Кітае, толькі замест “класікаў” трэба паставіць “канфу-цыянцы”. Вядома, такое становішча фармавала вузкі, абмежаваны круга-гляд спецыялістаў. Адпаведнай была і прафесійная падрыхтоўка гісторы-каў – наведанне замежных моваў (асабліва старажытных і сярэднявечных), працаў замежных калегаў (дарэчы, заўважу, што ніякія спецфонды і спец-аддзелы тут не прычым, калі замоўленая з-за мяжы кнішка туды і трапляла,

¹ Бойцов М. А. Вперед, к Геродоту! // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. Москва, 1999. С. 32.

то доступ да яе атрымаць было лёгка), адсутнасць адпаведных прафесійных навыкаў працы з першакрыніцамі (многія і зараз не ведаюць, што такое прасапаграфія, эпіграфіка, гліптыка і г.д.).

“Комплекс правінцыйнасці” быў з’явай аб’ектыўнай. Ён зусім не зводзіўся да таго, што немаскоўскія гісторыкі мелі значна горшую падрыхтоўку, чым сталічныя калегі. І нават славуты “маскоўскі снабізм” тут не пры чым. З уласнага вопыту адзначу, што самі маскоўскія гісторыкі пераконвалі нас у tym, што не трэба сябе прыніжаць, што неабходна пазбыцца адчування нейкай непаўнавартаснасці. Справа была ў іншым. Мясцовыя ідэалагічныя цэнзыры імгненна рэагавалі на ўсялякую навацыю ў гісторычных даследаваннях і наступствы для мясцовага “вальнадумцы” маглі быць вельмі сур’ёзнымі. І толькі аўтарытэтныя маскоўскія (радзей, ленінградскія) гісторыкі маглі “прабіць” сцяну марксісцкай артадоксіі. Потым і мы маглі карыстацца вынікамі іх высілкаў як свайго роду індульгенцыяй для нашых уласных даследаванняў.

Між тым, тое, што заставалася па-за полем зроку большасці савецкіх гісторыкаў, было добра знаёмым tym даследчыкам, якія займаліся праблемамі святовай гісторыі. У Беларусі іх было (ды гэта існуе і зараз) намнога менш, чым у Маскве ці Ленінградзе з іх цэлымі навукова-даследчымі інстытутамі ды шматлікімі кафедрамі. Па сваёй прафесійнай дзейнасці гісторыкі-усеагульнікі працавалі пераважна з замежнай навуковай літаратурай і яшчэ ў тыя часы былі добра знаёмыя з працэсамі, якія адбываліся ў галіне метадалагічных пошукаў у замежнай гісторыяграфіі. Рагтоўнае для большасці гісторыкаў “адкрыццё” іншых метадалагічных падыходаў, чым марксісцкі, не было шокам. Больш таго, яшчэ пры панаванні марксісцкай парадыгмы гісторыі, шэраг савецкіх гісторыкаў-усеагульнікаў у сваіх працах паспяхова выкарыстоўваў зусім іншыя метадалогіі. Асабліва вылучыліся ў гэтым плане медыяйсты, напрыклад, А.Я.Гурэвіч, Ю.Л.Бясмертны і іншыя. Гледзячы на іх, некаторыя беларускія гісторыкі пачалі працаваць у галіне гісторыі ментальнасцяў, выкарыстоўваць аксіялагічны, антрапалагічны падыходы.

Змены ў метадалогіі сярод гісторыкаў-усеагульнікаў адбываліся больш-менш плаўна, без асаблівых узрушэнняў. А вось сярод астатніх гісторыкаў “метадалагічны шок” меў іншыя наступствы. Пэўная колькасць з іх засталася на былых пазіцыях. Некаторыя зрабілі гэта прынцыпова. Іншыя не былі ў стане прызнаць сваю аднабаковую прафесійную падрыхтоўку і заняцца самаадукацыяй. А многія імкліва кінуліся на пошук новых метадалогій. Пры чым, жаданне самасцвярджэння часта прыводзіла

да таго, што выхопліваліся “самыя модныя” метадалагічныя навацыі замежжа, нават самыя сырыва. Галоўнае было задэклараўцаць, сцвердзіць сваю “прасунутасць”, паказаць, што ты не рэтраград, а даследчык з самымі перадавымі поглядамі.

Няцяжка заўважыць, што зараз у нас з’яўляецца ўсё больш і больш работ па метадалогіі гісторыі. Дакладней, гэта не вынаходніцтва сапраўды нечага новага, а запазычанне і прыстасаванне да ўзроўню нашых гісторыкаў некаторых замежных метадалогій, якія ў большасці сваёй на справе з’яўляюцца канкрэтнымі даследчыцкімі тэхналогіямі ці методыкамі. Вось і застракацела там-сям “сінэргетыкай”, “псіхагісторыяй”, “сацыяльнай інжэнерыяй”, “персанальнай гісторыяй”, “тэндэрнай гісторыяй” і г.д. Пры чым тыя, хто быццам “адкрывае” гэта для нас, імкнуцца надаць усяму гэтаму ні больш ні менш як парадыгмальны змест. Ужо абгрунтоўваюцца сцвярджэнні аб нейкіх “парадыгмальных хвалях”, якія ахоплівалі гістарычную навуку ў 20 ст. з інтэрвалам гадоў праз 10-20. Ніякія гэта не хвалі, а як трапна заўважыў ужо згаданы М.А.Байцоў, намнога больш знаёмы з самымі новымі метадалагічнымі пошукамі ў замежжы, чым усе нашыя тэарэтыкі-метадолагі разам узятыя, а звычайная “методологическая рябь”, калі “открывается несколько относительно новых тем, надоевшие словечки заменяются новыми, посвежее”².

Бязлітасна, а камусыці можа падацца, што нават і цынічна, М.А.Байцоў паказаў механізм узнікнення гэтых “хваляў”: “Время от времени та или иная группа относительно молодых и безусловно энергичных энтузиастов провозглашает, что пора распада закончена, пробил час нового синтеза. Они предлагают более или менее остроумную идею, призванную стать основой кристаллизации “новой истории”. Большая или чаще меньшая часть научного сообщества этой идеей увлекается и обсуждает ее лет 10–15 с немалой заинтересованностью, а потом со все нарастающей усталостью. За это время эпигоны успевают заболтать находку до того, что она начинает вызывать тошноту, особенно у следующего, уже успевшего подрасти поколения, разумеется также жаждущих самоутвердиться... и также небесталанных энтузиастов. Они смело поднимают голос против вчерашних авторитетов, говоря... что предыдущая попытка окончилась неудачей. После чего все повторяется сначала”³.

Той жа М.А.Байцоў таксама бязлітасна назваў і прычыну таго, чаму так

² Бойцов М.А. Вперед, к Геродоту! // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. Москва, 1999. С.24.

³ Бойцов М.А. Вперед, к Геродоту! // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. Москва, 1999. С.23-24.

многа ў нас з'явілася культуролагаў, палітолагаў ды інш., хто захапіўся проблемамі метадалогіі гісторыі: “В советскую пору умение порассуждать об историческом процессе вообще, со всеми основными его закономерностями и противоречиями, могло с успехом компенсировать отсутствие знаний новых и древних языков, библиографии, палеографии, архивного дела и прочих “вспомогательных” разделов исторического знания”⁴. Толькі пачатак фразы “в советскую пору” трэба дапоўніць словамі “і ў наш час”, і ёсё будзе зразумела.

Мне падаецца абсалютна недапушчальным, калі за разважанні аб агуль-нагістарычных заканамернасцях развіцця грамадства бяруцца людзі, якія праста не ведаюць святавай гісторыі. Ну, скажыце, хіба на нашых філософскіх, культурадзялічных, паліталагічных аддзяленнях у ВНУ вывучаеца гісторыя старажытнага свету, сярэдніх вякоў, новая гісторыя? Не, таму што з марксісцкіх часоў за імі захоўваеца ярлык нейкай “перадгісторыі”. А вывучаеца толькі гісторыя Беларусі (а гэта гісторыя толькі адной краіны, толькі аднаго грамадства, хоць і нашай Радзімы), ды яшчэ гісторыя некаторых палітычных партый і, ў лепшым выпадку найноўшая гісторыя. Дык адкуль спецыялісты з такой вузкой падрыхтоўкай маюць права разважаць аб агуль-нагістарычным працэсе развіцця чалавецтва? А іх павярхойная папулярныя разважанні лёгка тыражуюцца. І ў галовы людзей убіваюцца абсурдныя штампы накшталт таго, што грамадзянскае грамадства з'яўляецца ў перыяд новай гісторыі (дзесьці там на Захадзе, ці то ў ЗША, ці то ў Заходній Еўропе), а не ў старажытнагрэчаскіх полісах на пачатку чалавечай цывілізацыі, што Адраджэнне – гэта толькі феномен культуры (а як жа, па марксісцкай канцепцыі ў новыя фармацыі могуць пераходзіць толькі некаторыя “прагрэсіўныя” элементы “надбудовы”, а “базіс” павінен загінуць ушчэнт), што ніколі да СССР не існавалі дзяржавы, пабудаваныя на прынцыпах сацыяльнай роўнасці (так было толькі ў Еўропе, сярэднявечча Азіі дае шмат іншых прыкладаў пры адсутнасці там рабочага класа і яго партыі) і г.д.

Няхай бы гэтыя новыя “метадалагі”- культуролагі, палітолагі і г.д. захапляліся б уласнымі вышукамі ў сваім асяроддзі. Але ж гэтым займаюцца і самыя гісторыкі. А вось тут агульным метадалагічным разважанням праісці не так праста, бо патрэбны канкрэтны вынік у даследаванні канкрэтных гістарычных проблемаў. І наступае “момант ісціны”. Зайважце, што многія работы па гістарычных проблемах, пабудаваныя на выкарыстанні (у сваёй большасці) “сырых” метадалагічных навацый, пры-

⁴ Бойцов М. А. Вперед, к Геродоту! // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. Москва, 1999. С. 34.

кладна на тры чвэрці складаюцца з тэарэтычных тлумачэнняў новага метаду, і толькі тое, што застаецца, адводзіцца даследаванню канкрэтнай гістарычнай з'явы. Яны напоўненыя новымі тэрмінамі, якімі аўтары апераюць паводле законаў фармальнаў логікі. Калі гэта дысертцыя, то на прэзідымуме ВАК для яе аўтара ўзнікае “забойнае” пытанне: “А ці нельга той жа вынік атрымаць з дапамогай іншага метаду?” А калі можна, то чым жа новы метад больш рацыянальнны за стары? Пакрыўджаныя дысертанты пачынаюць скардзіцца, што ў ВАКу сядзяць не спецыялісты. Сапраўды, у яго прэзідымуме амаль няма гуманітарыяў, але гэтыя “тэхнары” і “матэматыкі” дасканала валодаюць фармальнаў логікай і сутнасцю складаных тэрміналагічных пабудоваў распазнаюць вельмі хутка.

Да апошняга часу я, так бы мовіць, памяркоўна назіраў за гэтай мітуснёй у галіне метадалогіі гісторыі. Дарэчы, трэба заўважыць, што значны імпульс гэтай мітусні надаў і ВАК сваёй інструкцыяй аб абавязковым указанні дысертантамі метаду, які выкарыстоўваўся ў даследаваннях. І гэта было зроблена падчас метадалагічнай блытаніны ў айчыннай гістарычнай навуцы! Хто дадумаўся да такога? Можа “тэхнары” і матэматыкі, у навуках якіх няма падобных узрушэнняў, можа новаяйленыя культуролагі, палітолагі і да іх падобныя? У выніку ашаломленыя дысертанты пабеглі да тых, хто займаецца “перакачкай” замежных метадалагічных навацый, пачалі ліхаманкава перапісваць ва ўводзіны да сваіх дысертаций немаведама што. А іх ужо чакаюць задаволенія сабою “тэарэтыкі-метадолагі”, якія з задавальненнем тыцкаюць бедалаґаў у іх памылкі⁵.

У апошні час нашыя “метадолагі”, нарэшце, дабраліся да постмадэрнізму. Пакуль яшчэ ў нас добра не ўсвядомілі, што ён можа прынесці для нашай гістарычнай навукі. Постмадэрнізм – гэта чарговая навація заходняй гістарычнай навукі, філасофіі, літаратуры. Яго дэвіз для гісторыкаў: “Гісторыя – у асколках”, а менавіта ад пошуку заканамернасцяў у гісторыі чалавечства і абвяшчэнне вывучэння толькі асобных фрагментаў гісторыі без абагульнення. Там, дзе сапраўды зацвердзіўся пліоралізм у гістарычнай навуцы, ён звычайнай з'ява. Пры чым па сваёй сутнасці зусім і не новая – падобнае ўжо з'яўлялася ў 19 ст. – напрыклад, неакантыянства (ці рыкертыянства), школа “эрудытаў” Г.Мано і г.д. А ў нас жа сітуацыя іншая. Пасля краху марксісцкай парадыгмы гісторыі з яе вядучымі палажэннямі аб заканамернасцях у гістарычным шляху чалавечства і прагрэсіўнасці гэтага шляху, калі

⁵ Смыховіч М. Тэорыя і прынцыпы гістарычнага пазнання ў даследаваннях па гісторыі // Беларускі гістарычны часопіс. 2000. № 4. С. 18–27.

мы яшчэ “не надыхаліся” ні цывілізацыйным, ні культуралагічным, ні антрапалагічным, ні аксіялагічным падыходамі (спіс гэты можна доўга працягваць), калі сярод большасці гісторыкаў пануе “метадалагічная разгубленасць”. На нас звалъваецца гэтая “мода”, і атрымліваецца, што не мае сэнсу нічога вынаходзіць у галіне гістарычнага сінтэзу. Гісторыі чалавечства як адзінага працэсу не існуе, ды і гісторыя зусім не з’яўляецца навукай. Усім вядомы тэзіс, што без ведання гісторыі нельга прадбачыць будучыню, гэта проста мана, і сур’ёзныя гісторыкі гавораць аб гэтым толькі з “усмешкай аўгура” на твары.

Гэтыя змрочныя высновы зусім нядаўна былі сформуляваны маскоўскім гісторыкам-медыяўістам М.А.Байцовым у артыкуле “Наперад, да Герадота!”, змешчаным у альманаху “Казус” за 1999 г. Шэраг яго палажэнняў, якія мне падаліся слушнымі, я ўжо працытаваў. А вось галоўныя высновы М.А.Байцова падаюцца зусім не адназначнымі. Аўтар артыкула яшчэ ў савецкія часы быў вядомы, як прыхільнік зусім немарксісцкіх метадалогій. Ён – аўтар аднаго з новых расійскіх школьніх падручнікаў па гісторыі сярэдніх вякоў – у адной з дыскусій абвясціў: “Факт смерти науки истории должен, конечно, оставаться страшной цеховой тайной, которую следует открывать только непосвященным”⁶.

Артыкул “Наперад, да Герадота!” адразу выклікаў бурлівія дыскусіі сярод расійскіх гісторыкаў. Лічу, што і нам трэба звярнуць на яго ўвагу. Па-першае, таму, што становішча ў расійскай гістарычнай навуцы вельмі падобнае да становішча ў нашай. Па-другое, пытанні, якія ўзнятая ў артыкуле датычнацца не вузкай спецыфічнай тэматыкі, а лёсу гісторыі як навукі наогул. Па-трэцяе, артыкул М.А.Байцова прагучаў як папераджальны маніфест tym з’явам, з якімі ўжо сутыкнуліся гісторыкі Расіі, а да нас пакуль што даляцелі іх першыя ластаўкі.

Але спачатку хачу звярнуць увагу на тое, што артыкул “Наперад, да Герадота!” – гэта эпатаж, свайго роду навуковая правакацыя, у добрым сэнсе гэтага слова. Для нас, гісторыкаў-антыхказнаўцаў і медыяўістаў такі “жанр” не навінка. Яшчэ ў савецкія часы ў часопісе “Вестник древней истории” з’явіўся артыкул прафесара А.М.Штаерман “К проблеме возникновения государства в Риме”. Яго з’яўленне выклікала шок. Даследчыца, якую на Захадзе называлі “адзіным інтэлігентным савецкім даследчыкам”, раптам са строга марксісцкіх палажэнняў аб сутнасці дзяржавы “даказала”, што ніякай дзяржавы ні ў старажытнай Грэцыі, ні ў Рыме да

⁶ Дискуссия по статье М. А. Бойцова // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. Москва, 1999. С. 74-75.

часоў імперыі не існавала, што там была толькі “грамадзянская абшчына”. А вось старажытнаўсходнія дэспатыі, маўляў, сапраўдныя дзяржавы з усім неабходнымі па марксізму атрыбутамі⁷. Узняліся бурлівыя дыскусіі, у выніку якіх марксіцца вызначэнне дзяржавы атрымалася проста абсурдным. А на гэта і быў разлічаны артыкул выдатнай даследчыцы.

М.А.Байцоў утрыруе, абастрае магчымую небяспеку постмадэрнізму для постсавецкай гісторычнай навукі. Здаецца, што у вушах ажно чуваць віскат разгубленых гісторыкаў былога СССР. На самой справе такога яшчэ няма і, дай Бог, каб не было. Асноўны тэзіс артыкула “Наперад, да Герадота!” – адмаўленне футуралагічнай, прафетычнай і нават сатэрыялагічнай ролі гісторыі як навукі. На мой погляд, такі тэзіс выкліканы расчараўваннем у прагрэсіўнасці гісторычнага лёсу чалавецтва. Для нас такі падыход падаецца дзіўным, мы, так бы мовіць, яшчэ “не насычаны матэрыяльным прагрэсам”, матэрыяльныя патрэбы для нас па-ранейшаму надзвычай актуальнія і так ці інакш гэта адлюстроўваецца і ў нашых гісторычных даследаваннях. Мы да гэтага часу знаходзімся ў палоне “сацыяльных супяречнасцяў”, “сацыяльнай барацьбы”, шукаем і ствараем (іншы раз і штучна) розныя “сацыяльныя супольнасці, групы” на падставе іх матэрыяльных патрэбай. Рэаліі, асэнсаваныя марксізмам яшчэ ў 19 ст., у іх значайнай колькасці і зараз для нас жывыя. І мы па-ранейшаму ў большасці ўпэўненыя, што прагрэс у вытворчасці матэрыяльных патрэбай – гэта і ёсьць магістральны шлях прагрэсу для ўсяго чалавецтва. Марксізм узняк у тыя часы, калі ў заходнім свеце імкліва разгортаўся навукова-тэхнічны прагрэс. Зачараўаныя ім класікі марксізму ў аснову сваёй гісторычнай канцепцыі паклаў матэрыяльныя інтэрэсы людзей, адносіны паміж людзьмі, якія складваюцца ў працэсе вытворчасці. Дарэчы, заўважце, што ні старажытныя, ні сярэднявечныя мысліцелі не надавалі якой-небудзь значнай увагі матэрыяльнаму боку жыцця людзей ва ўмовах маруднага развіцця вытворчасці. Іх цікавілі зусім іншыя адносіны паміж людзьмі ў грамадстве. Аднак матэрыяльна-тэхнічны прагрэс пайшоў так імкліва, што яго наступстваў (на жаль, пакуль яны не для нас) класікі марксізму прадбачыць не змаглі. У многіх з нас могуць выклікаць шок наступныя сцвярджэнні з артыкула М.А.Байцова аб сучасным “еўрапейска-амерыканскім” грамадстве: “В обществе, где... все более увеличивается доля “постматериальных потребностей”, рассеиваются как туман те самые классические “социальные интересы”, которые способны объединять в стремлении, про-

⁷ Штаерман Е. М. К проблеме возникновения государства в Риме // Вестник древней истории. 1989. № 2. С. 76–94.

тесте и борьбе сотни тысяч людей... Когда большинство получило сносные условия существования, открывается простор интересам не “первичного” плана (а потому массовым), но “вторичного” – куда более разнонаправленным”⁸. Пры пэўным узроўні матэрыяльнага дабрабыту матэрыяльныя патрэбы адыходзяць на другі план. Хіба малі заснавальнікі марксізму прадбачыць, што рабочы клас (які яны назвалі ганебным у Рыме тэрмінам “прапарціятаў”) можа саступіць сваё месца ў працэсе вытворчасці кампутарам і механізмам, што рухаючай сілай матэрыяльнага прагрэсу стане rozум і кваліфікацыя інтэлігэнцыі, якой яны адвоздзілі ролю нейкай там “прастойкі”, а зараз яе абзываюць “бюджэтнікамі” і г.д.?

Але не гэта галоўнае, тут прыватны выпадак з марксізмам. Сутнасць страты стрыжнявой ідэі прагрэсу М.А.Байцоў сформуляваў так: “Если за вполне очевидным прогрессом технологическим не просматривается прогресса духовного, то какой смысл в достижениях науки, занятой на три четверти разработкой все более и более изощренных способов изведения рода человеческого?”⁹. А калі сюды дадаць яшчэ, напрыклад, праблемы экалогіі, то яшчэ з большай вастрынёй паўстае пытанне: “Што ж гэта за прагрэс, які паставіў чалавецтва на хісткую грань самазнішчэння?” Самы час успомніць пра “кропку амега” Тэйяра дэ Шардэна. І сапраўды, калі зводзіць адносіны паміж людзьмі ў грамадстве да іх вытворчых адносінаў, то фінал рэфлексіі атрымліваецца самым песьмістычным. І канешнне тады ўжо не варта разва-жаць аб футуралагічнай ролі гісторыі як навукі і лепш схаваць галаву ў пя-сок, каб наталацца постмадэрнісцкім асколкамі ці фрагментамі гісторыі.

Аднак не трэба прымаць эпатах на поўную веру. Мяркую, што і аб знікненні гісторыі як навукі гаварыць не варта. Проста трэба ўсвядоміць, што адносіны паміж людзьмі ў грамадстве не абмяжоўваюцца толькі тымі, што складваюцца ў працэсе вытворчасці (г.зв. “базіс”). Спектр сацыяльных адносінаў надзвычай широкі, і задача гісторыкаў вывучаць усе. “Чалавек – сацыяльная і грамадзянская жывёла”, – дакладна вызначыў яшчэ італьянскі гуманіст Джаноцца Манецці¹⁰. У чалавеку пераплещена і біялагічнае, матэрыяльнае, і разумовае, духоўнае. Хопіць ужо падыходзіць да вывучэння чалавека з дуалістычных пазіцый сярэднявечнай схаластыкі. Чаму мы не ўдумваемся ў поўную абсурднасць формулы: “Быццё вызначае свядо-

⁸ Бойцов М. А. Вперед, к Геродоту! // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. Москва, 1999. С. 27.

⁹ Бойцов М. А. Вперед, к Геродоту! // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. Москва, 1999. С. 20.

¹⁰ Итальянский гуманизм эпохи Возрождения. Ч. 1. Саратов, 1984. С. 17.

масць” ці наадварот, “Свядомасць вызначае быццё” ў адносінах да чалавека? Як можна, наогул, падзяліць у чалавеку быццё і свядомасць? Тады і чалавека не будзе.

Настаў час перагледзець тэрміналогію, якой мы карыстаемся з марксісцкіх часоў і не толькі марксісцкую. Што гэта за “адзінства” і абавязковая “барацьба супрацьлегласцяў”? Што гэта за вызначэнні “дзяржава”, “нацыя” і іншыя, якія ўспрымаюцца як матэматычныя аксіёмы? Дзіўна наглядаць, напрыклад, як з марксісцкімі канцепцыямі змагаюцца марксістыкай жа тэрміналогіяй. І яшчэ больш недарэчна выглядае, калі людзям старажытнасці ці сярэднявечча пачынаюць надаваць рысы нашага спосабу мыслення, сучасныя жыццёвыя арыенціры і г. д. Напрыклад, нацыянальна-дзяржаўную свядомасць імкнуцца прыпісаць людзям тыповага феадальнага грамадства, у якім галоўнымі сацыяльнымі сувязямі былі залежныя сяляне – пан і сеньёр – васал. Калі сеньёр загадваў васалу ісці ваяваць супраць караля сваёй дзяржавы, то ў таго і думкі не магло ўзнікнуць, што ён здраджвае нейкім невядомым яму нацыянальна-дзяржаўным інтэрэсам. Яшчэ гісторыкі “школы “Аналай” пераканаўча паказалі, што чалавек сярэднявечча для нас “іншы”, з іншай ментальнасцю, іншым светаўспрыманнем і іншымі жыццёвымі ўстаноўкамі. Дарэчы, вышэй узгаданае – тыповая памылка тых, для каго старажытная ці сярэднявечная гісторыя так і засталася “перадгісторыяй”.

Не магу пазбавіцца думкі, што шмат чаго з таго, што празмерна абвастрыў у сваім артыкуле М.А.Байцоў ужо было. І крыху больш чым сто гадоў назад гаварылі аб крызісе гістарычнай навукі, адмаўлялі гісторыі ў магчымасці высветліць агульныя заканамернасці ў развіцці чалавецтва. Тыя ж неакантыванцы, праўда абвяшчалі не “наперад, да Герадота”, а “назад, да Канта”. А іх частка, вядомая як рыкертыванцы, таксама як і Макс Вебер ўяўлі ў карыстанне паняцце “каштоўнасці”. Шырокая вядомыя зараз аксіялагічны падыход не ўзнік раптам, а мае стогадовыя карані. Стогадовую гісторыю мае і “культурна-гістарычны сінтэз” Карла Лампрэхта, у якім няцяжка заўважыць пачаткі “гісторіі ментальнасцяў”¹¹. Большасць такога кшталту плыніяў высپявала ў той час у рамках пазітыўісцкай парадыгмы гісторыі. Дарэчы, менавіта пазітыўісцкая метадалогія гісторыі панавала ў даследаваннях расійскіх даследчыкаў святавай гісторыі, як пераканаўча паказаў наш гарадзенскі калега прафесар А.М.Нечухрын. Пазітыўізм часта называлі тэорыяй “раўнапраўных фактараў” за

¹¹ Гутнова Е. В. Историография истории средних веков. Москва, 1974. С. 125, 337–340.

яго імкненне разглядаць гісторыю чалавецтва рознабакова, як вынік узаємадзейня біялагічнага, эканамічнага, псіхалагічнага, палітычнага і іншых фактараў. На самой справе, гісторыкі-пазітыўісты аддавалі пэўную перавагу таму ці іншаму боку жыцця людзей у грамадстве. На мой погляд, і марксізм можна разглядаць як адзін з варыянтаў пазітыўізму, праўда, з надзвычай гіпертрафіраваным ухілам у сферу эканомікі, а ленінізм потым дадаў яшчэ моцны палітычны кампанент у выглядзе мадэрнізаванага ўсходняга дэспатызму. Памятаце фразу: “Сацыялізм – гэта ўлік і кантроль”? На самой справе, гэта прынцып старажытнаўсходній дэспаты, дзе нават пісьменнасць з’явілася з-за патрэбы ўсё ўлічваць і кантрабалансаваць праз велізарны аппарат чыноўнікаў.

З пазітыўізму, як з птушынага гнізда, “павыляталі” многія з тых метадалагічных падыходаў, якія са спазненнем дайшлі да большасці нашых гісторыкаў. Птушкі пакінулі гніздо, і аб самім пазітыўізме зрабілася сорамнацца, нават гаварыць.

Зараз большасць нашых гісторыкаў у разгубленасці. Нехта хапаеца за культуралагічны падыход, яму гавораць, што гэта вузка і ўжо ўчарашилі дзень. Іншыя цягнуцца да розных плыніяў “школы “Аналаў”, а ім гавораць, што гэта яшчэ даваенная старэча. А над цывілізацыйным падыходам паздзекваўся хто толькі мог. І часткова абурнавана. Як адзначыў М.А.Байцоў “категория “цивилизация” в отличие от категории “формация”, гибка и изменчива как Протей: она готова принять любой облик и любое содержание”¹². Многія школьнія настаўнікі, напрыклад, лёгка замянілі тэрмін “фармацыя” на “цывілізацыя”, але пакінулі і “базіс”, і “надбудову”, і “класавую барацьбу” і г.д. Яны па-ранейшаму мысляць быльмі катэгорыямі і заканамернасцямі. Я пачытаў рэкамендацыі нам, як аўтарам новага эксперыментальнага падручніка па гісторыі сярэдніх вякоў, і ад некаторых заўвагаў жахнуўся. Напрыклад, прапануеца не даваць матэрыяла па грамадскіх адносінах ва ўсходніх цывілізацыях, таму што ўсё гэта быццам бы паўтарае ўжо вядомае па Заходній Еўропе. Ці надзвычай ўпартая прапануюць звязаць падзел франкскай дзяржавы з феадальнай раздробленасцю, нягледзячы на тое, што яшчэ не было самога феода.

У прынцыпе, калі стваралася новая канцэпцыя гістарычнай адукцыі ў Беларусі то цывілізацыйны падыход пропануваўся для палягчэння пераходу ад марксісткай фармацыйнай канцэпцыі да іншых метадалогій. Але

¹² Бойцов М.А. Вперед, к Геродоту! // Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. Москва, 1999. С.36.

адныя, як бачым, праста перайменавалі “фармацыю” ў “цывілізацыю”, а іншыя ўсур’ёз захапіліся рэфлексіямі А. Тойнбі, ды яшчэ дадаючы гумілёўскія “пасіянарныя штуршкі”. А між іншым, кожны професіянал у сваёй галіне святавай гісторыі знайдзе ў А. Тойнбі столькі памылак і нацяжак, што наўрад ці ў яго ўзнікне давер да такой канцэпцыі цывілізацыі.

Сутнасць адносінаў да цывілізацыйнага падыходу павінна быць у іншым. Яна падрабязна была выкладзена ў вызначэнні тэрміна “цывілізацыі”, сфермульянага аўтарамі канцэпцыі гістарычнай адукацыі. На самай справе, гэта заклік даследаваць чалавече грамадства таго ці іншага рэгіёну і часу з выкарыстаннем розных метадалагічных падыходаў: антра-палағічнага, аксіялагічнага, культуралагічнага і многіх іншых. Знайдзеца тут месца і “гендернай гісторыі”, і “псіхагісторыі”, і “персанальний гісторыі” і г.д. Кожны з гэтых падыходаў канцэнтруе ўвагу даследчыкаў на tym ці іншым, так бы мовіць, “сваім” баку жыцця чалавека ў грамадстве. А ў сукупнасці атрымліваецца як мага болей усебаковы аналіз грамадства. Ну, чым гэта не пазітыўскі ў сваёй сутнасці падыход? І чаго мы сароме-емся гэтага слова “пазітыўізм” ці дакладней баймся якога-небудзь ханжы, які абклуйся новамоднай, зразумелай толькі яму і яшчэ некалькім жадаю-чым самасцяварджэння “энтузіястам” псеўданавуковай тэрміналогіі?

Але ж трэба прызнаць, што сінтэз пры такім шматграннасці падыходаў зрабіць надзвычай цяжка. Будзе ён дасягнуты ці не, я не адважуся рабіць праг-нозу. Але не трэба паддавацца постмадэрнізму з яго “гісторыяй у асколках”.

Ахвотнікаў да сінтэзу гістарычных ведаў зараз з’явілася шмат. Многа сярод іх і прадстаўнікоў прыродазнаўчых навукаў, ды і шэраг гісторыкаў захапіліся іх методыкамі. Гэтым людзям падаецца простым працеваць, як з фізічнымі, хімічнымі, матэматычнымі ці біялагічнымі законамі і форму-ламі, так і з “чалавечым матэрыялам”. Але калі нейкая фізічная часціна рухаецца строга па зададзеных ёй законах, а жывёла жыве па ўласцівых ёй інстынктах, то чалавек – “жывёла сацыяльная”. Чалавеку ўласцівы разум, а гэта, між іншым, азначае, што ён можа паводзіць сябе як рацыя-нальна, так і ірацыянальна. Ну хто, напрыклад, можа растлумачыць, чаму Ганібал, ушчэнт разграміўшы рымскую армію пад Канамі, не пайшоў на безабаронны Рым? Я не супраць методыкаў, запазычаных з прыродо-знаўчых навукаў, але іх выкарыстанне дапушчальна толькі ў некаторых прыватных праблемах, на ролю “сінтэзатара” гісторыі яны не падыходзяць.

Сінтэз, пошук агульных ліній у развіцці чалавечства можа быць здзе-снены з зусім нечаканых бакоў. Чаму, напрыклад, мы так упарты трима-

емся за ідэю прагрэсіўнага развіцця чалавецтва? Давайце не будзем ханжамі і прызнаем, што гэта проста адна з аксіёмаў, і можна знайсі шмат доказаў, каб яе абвергнуць. Дарэчы, ідэя прагрэсу чалавецтва даволі новая. Па сутнасці мы неўпрыкметна адзначаем яе двухтысячагоддзе. А да гэтага панаваў цыклічны погляд на гісторыю чалавецтва.

Прапаную наступную рэфлексію: чалавецтва як сукупнасць “сацыяльных і грамадзянскіх жывёл” (не блытаць са “статкам пазбаўленых розуму жывёл” Ф.Петраркі) у сваёй гісторыі са старажытнасці і да нашых дзён ведае ўсяго толькі два тыпы адносінаў паміж людзьмі ў грамадстве (з якой бы метадалогіяй мы да гэтага не падыходзілі). Гэта адносіны панавання-падпарадкавання і адносіны грамадзянай, роўных паміж сабою ў грамадзянскіх правах. Найбольш ранні з гэтых тыпаў – адносіны панавання-падпарадкавання, яго і даюць нам ужо самыя першыя старажытнаўсходнія цывілізацыі. Першыя єўрапейскія цывілізацыі (крытская, мікенская, нездарма іх называюць “палацавымі”) былі такімі ж. І хто ведае, чым бы адрозніваўся гісторычны лёс Еўропы ад Азіі, калі б першыя цывілізацыі Еўропы не загінулі. Але іх не стала, г.зв. “чёмныя вякі” ці “тамераўскі перыяд” у гісторыі Грэцыі знішчыў і памяць пра іх. А потым з’явіўся поліс, як прынцыпова іншы тып адносінаў паміж людзьмі (вядома ў вузкім коле грамадзянаў поліса). Грамадзяніне поліса мелі роўныя права ў заканадаўчай дзейнасці (усе яны самі прымалі законы, а не выслушоўвалі пакорна волю-закон дэспата), яны мелі права непасрэдна выбіраць прадстаўнікоў выкананіяўчай улады і маглі быць абранымі на гэтыя пасады. Сход грамадзянаў ажыццяўляў пастаянны контроль над абранымі магістратамі. Грамадзянін поліса мог быць прызнаны вінаватым толькі па суду, які сам складаўся з грамадзянаў і судзіў па законах, прынятых грамадзянамі. Грамадзяніна поліса нельга было пакараць па чыёй-сьці прыхамаці, як гэта рабіў усходні манарх са сваімі падданымі. І Рым спачатку быў полісам, але потым у святой Рымскай дзяржаве пры рэжыме прынцыпата плаўна і непрыкметна адбыўся пераход ад грамадзянскага грамадства да грамадства падданых імператара (хоча Каракала цынічна надаў права грамадзянства амаль усяму свабоднаму насельніцтву імперыі). Рымляне па-ранейшаму называлі сваю дзяржаву эпохі імперыі *res publica*, але грамадзяніне-падданыя не выбіралі ўжо магістратаў, не прымалі законаў, кожны мог стаць ахвярай закона аб “абразе яго вялікасці”, г.зн. імператара. Яны былі пазбаўленыя контролю над уладай (нават над фінансамі дзяржавы, калі Аўгуст стварыў сваю ўласную казну-фіск, паралельна дзяржаўнаму эрарью, а з цягам часу фіск і наогул паглынуў эрарый).

Сярднявечча (“цёмныя вякі” па вызначэнню закаханых у антычнасць гуманістаў) прынесла поўнае дамінаванне адносінаў панавання-падпарадковання. Адраджэнне было пралогам да эпохі новай гісторыі. І галоўнай заслугай яе дзеячаў, гуманістаў было не прыгожае мастацтва, а вяртанне да ідэала чалавека-грамадзяніна, да ідэала грамадзянскага грамадства. Правы грамадзянаў, якія з цягам часу, былі зафіксаваны ў канстытуцыях шэрагу дзяржаваў Заходній Еўропы і ЗША не былі адкрыццём на пустым месцы. У іх аснове ўсё тыя ж базавыя права грамадзянаў антычных полісаў. І раз мы бачым існаванне грамадстваў з гэтymі двумя тыпамі адносінаў – грамадзянскае грамадства і грамадства на аснове адносінаў панавання-падпарадковання. І няважна, як называе сябе тая ці іншая дзяржава – рэспубліка, канстытуцыйная манархія, ці нейкая “джамахірыя”. Сутнасць іх грамадстваў у tym, ці маюць у рэальнасці (а не на паперы) людзі права грамадзянаў, ці не, ці пануюць адны людзі над іншымі, ці не. Ёсць для гэтага прости, як лакмусавая паперка, тэст, вядомы яшчэ старажытным грэкам. Калі людзі ліслівяць перад прадстаўнікамі ўлады, усхваляюць чалавека толькі за тое, што ў яго ёсць улада, падпарадкоўваюцца прыхамацям носьбітаў улады, то гэта не грамадзяне, а падданыя, “варвары”, як вызначалі іх грэкі. Дарэчы, гэта ўжо падыход з боку “гісторыі ментальнасцяў”.

Так што ж атрымліваецца? Дзе ж тут прагрэс у развіцці чалавечага грамадства? Атрымліваецца цыклічнасць. Аднак пры аптымізме і ў гэтай цыклічнасці можна знайсці элементы прагрэсу – старажытнае грамадзянскае грамадства ахоплівала зусім невялікую колькасць людзей, а сучаснае – прыкладна трэцюю частку. Да таго ж паспяхова ідзе працэс надання рэальных грамадзянскіх правоў жанчынам, людзям іншых расаў і г.д.

І хто ведае,магчыма, той вялікі сатэрьялагічны сэнс чалавечай гісторыі, аб страце якога так непакоіцца М.А.Байцоў якраз утрымліваецца ў працэсе пашырэння грамадзянскага грамадства і паступовага знікнення адносінаў панавання-падпарадковання, такіх бліzkіх, на мой погляд, да адносінаў у жывёльным свеце, дзе заўсёды пануе мацнейшы. Можа ў гэтым паратунак ад самазнішчэння чалавечтва, да пагрозы якога давёў матэрыяльны прагрэс? Прынамсі, заўважым, што дзяржавы з грамадзянскім грамадствам у сучаснай гісторыі ніколі не ваявалі адной. Зразумела, калі яны з'яўляюцца такімі на самой справе, а не дэкларатыўна.

БЕЛАРУСКАЯ ГІСТАРЫЯГРАФІЯ ЎСЕАГУЛЬНАЙ ГІСТОРЫ (1921-1941): ВЫНІКІ і ЎРОКІ

Як вядома, да адкрыцця Белдзяржуніверсітэту (1921) і Інбелкульта (1922), навуковыя даследаванні па ўсеагульной гісторы ў Беларусі не праводзіліся амаль 90 гадоў. Пасля гвалтоўнага закрыцця царскімі ўладамі Віленскага універсітэту выконваць падобную навуковую працу ў нашым краі стала немагчыма. Як пісаў у свой час прафесар Уладзімер Пічэта: “Дзякуючы палітыцы расійскага ўраду, які ўвесе час знаходзіўся пад упłyвам і ўражаннем паўстання 1830 і 1863 гадоў, Беларусь, застаўшыся без вышэйшае навуковае ўстановы, уяўляла з сябе краіну, заняпаўшую як у культурных адносінах, так і ў эканамічных. Беларуская вучнёўская моладзь была прымушана ехаць вучыцца за межы Беларусі – у Пецярбург і Москву. Такі адрыў ад роднае краіны рабіў тое, што культурныя сілы, якія выходзілі з Беларусі, прымушаны былі працаць не на Беларусі. Дзякуючы гэтаму Беларусь не магла мець ні сваёй уласнае інтэлігенцыі, ні сваёй навукі...”¹. Парадаксальна, але факт! Гісторыкаў беларускага паходжання магчыма было спаткаць ва ўсіх кутках Расійскай імперыі, але радзей за ўсё ў сваім краі.

Сацыяльныя катаклізмы, якія адбыліся пасля 1917 г., пачалі змяняць гэтую сумную сітуацыю ў лепшы бок, а адкрыццё БДУ і ІБК стала пачаткам вырашэння даўно наспелай проблемы, аднаўленнем гістарычнай спраўядлівасці. Аднак, трэба адзначыць, што ў гэты перыяд станаўлення беларускай гістарычнай навукі прыярытэт надаваўся вывучэнню ўласных сюжэтаў. Як пісаў вядомы савецкі гістарыёграф А. Вайнштэйн: “[...] Нацыянальная думка, якая вырвалася з дарэвалюцыйных кайданоў, прагавіта шукае крыніцу і падставу свайго культурнага адраджэння не ў чужой, а ў сваёй нацыянальнай гісторы”².

Дзеля стварэння і развіцця навуковых і навучальных асяродкаў у галіне замежнай гісторы ў Беларусь прыбылі спецыялісты з расійскіх і ўкраінскіх універсітэтаў – У. Дзяякаў, М. Нікольскі, У. Перцаў, У. Пічэта і інш. Ужо досьціць сталая і вядомая навукоўцы пачалі ствараць свае кафедры, аддзелы і секцыі. Так у 1921/22 навучальным годзе ў БДУ на факультэце грамадскіх навукаў былі адчынены дзве кафедры замежнай гісторыі – Усеагульной гісторыі (заг. праф. У. Перцаў) і Заходненеўрапейскага побыту і культуры (заг. праф. У. Дзяякаў). У ІБК з 1925 г. пры адмысловым Польскім

¹ Пічэта У.І. Пытанне аб вышэйшай школе на Беларусі ў мінулым. Мінск, 1991. С. 24.

² Вайнштейн О.Л. Научно-исследовательская работа по истории Западной Европы в советских вузах в 1924-26 гг. по их публикациям // Историк-марксист. 1927. Т. 3. С. 210.

аддзеле дзейнічала гісторычна камісія начале з праф. Я.Віткоўскім. Крыху пазней у складзе класа гісторыі была заснаваная кафедра ўсеагульной гісторыі, якой кіраваў праф. А.Ясінскі.

Паступова кадравы патэнцыял гісторычнай навукі рос. У нашым выпадку, напрыклад, у дадатак да існуючых у 1929 г. універсітэт атрымаў кафедру гісторыі Захаду (20 ст.). Загадчыкам стаў 28-мі гадовы дацэнт І.Рыўлін. Да пачатку 30-х гг. ў ВНУ існавала кафедра Польскай гісторыі і літаратуры. З 1931 г. гісторычныя кафедры з'яўляюцца ў Менскім вышэйшым педінстытуце. Свой унёсак зрабіла існаваўшая з 1925 па 1932 гг. кафедра гісторыі Захаду Камунуніверсітету Беларусі (заг. І.Рыўлін). У структуры Акадэміі Навук існавала секцыя гісторыі Захаду, гісторычна камісія Інстытута польскай пралетарскай культуры, Камісія па вывучэнню Заходняй Беларусі. У складзе Гістпарты пры ЦК КП(б)Б дзейнічаў Заходні Сектар.

Гэткім чынам, ужо практична праз дзесяць гадоў беларуская ўсеагульная гісторыя дасягнула адносна значных поспехаў і мела пэўную інфраструктуру, напрыклад, пяць навуковых асяродкаў у галіне найбольш “папулярнай” – найноўшай гісторыі. У іх у разны час працавалі звыш сотні навукоўцаў. Аднак у выніку разбуральных працэсаў наступных гадоў (вульгарызацыя і сацыялагізацыя гісторыі, прызнанне цэлых перыядоў гісторыі (сярэднявечча) “неактуальнымі” для вывучэння, закрыццё існующых гісторычных кафедраў, ідэалагізацыя і палітызацыя навукі, рэпрэсіі супраць навукоўцаў) у 1933/34 навучальнym годзе БДУ не меў ніводнага выкладчыка па гісторычных дысцыплінах³. Усё гэта прывяло да таго, што ў 1934 г. на момант афіцыйнай рэабілітацыі гісторычнай навукі ў азначанай галіне не засталося ніводнага навуковага асяродка. Напрыклад, толькі праз 3 гады, у 1937 быў утвораны адзіны даследчы асяродак у галіне новай і найноўшай гісторыі – кафедра Новай гісторыі БДУ (заг. дацэнт Л.Шнэрсон). Яна налічвала трох чалавекі, якія, зразумела, не былі ў стане праводзіць шырокую і грунтоўную навуковую працу.

Падобная сітуацыя склалася і ў гісторыяграфіі. Аналіз яе становішча ў 20-х гг. у параўнанні з 30-мі выявляе працэс хуткай ідэалагізацыі і палітызацыі навукі. Адбыўся пераход ад рознабаковых, шматтэмных даследаванняў да штучнай абмежаванасці тэматыкі ў выніку “адмовы” ад распрацовак “некласавых тэмаў” і засяроджванні ўагі выключна на гісторыі класавай барацьбы, рэвалюцыянага і нацыянальна-вызвольнага руху, ад широкай палітры навуковых метадаў да гвалтоўна насаджанай

³ НА РБ. Ф. 205, вол. 1, адз. 593, а. 16.

“адзіна слушнай” марксісцкай метадалогіі, што знізіла навуковую і нават стылёвую якасць кнігаў і артыкулаў. Пэўныя пазітыўныя зрухі, якія пачалі адбывацца ў 1938-41 гг., былі яшчэ вельмі кволымі і праходзілі ўжо ва ўмовах жорсткага падпарадкавання навуки бальшавіцкай партыі. Яны пачалі даваць вынікі толькі ў другой палове 50-х гг.

Натуральная, што даваенная гісторыя развіцця беларускай гісторыяграфіі замежжа можа даць нам немала цікавых і карысных урокоў. На наш погляд, тут магчыма вызначыць некалькі пазіцыяў:

1. Плённае развіццё гістарычнай навукі ў цэлым і ўсеагульной у прыватнасці абсолютна немагчыма ва ўмовах жорсткага кантролю з боку дзяржаўна-палітычных установаў.
2. Усеагульная гісторыя павінна прысутнічаць у даследчых планах акадэмічных установаў, як было да канца 30-х гг., а не толькі ў спецыфічных умовах ВНУ.
3. Паспяховае даследаванне замежнай гісторыі патрабуе існавання дастатковай колькасці вузкапрофільных кафедраў і аддзелаў. На сённяшні дзень у некаторай ступені гэта мае толькі БДУ. Тут магчыма нават стварэнне асяродкаў па ўсходній гісторыі, вайсковай гісторыі, гісторыі Еўропы.
4. Выключнае значэнне для навуковага прагрэсу маюць міжнародныя контакты розных формаў і ступеняў.

Акрамя таго, пажадана было бы стварыць спецыялізаваныя структуры па вывучэнню гісторыі сумежных Беларусі краінаў. Так, да вайны ў Акадэміі Навук існаваў Інстытут пралетарскай культуры нацменшасцяў, дзе вывучалася польская, латышская, літоўская гісторыя, друкаваліся спецыялізаваныя навуковыя выданні, працавалі навуковыя суполкі. Неабходна захоўваць імёны беларускіх гісторыкаў-замежнікаў, якія працавалі ў ранейшы перыяд. Несумненна, патрэбны комплекс мерапрыемстваў, намаганні навуковых калектываў, таварыстваў, нават кожнага гісторыка асабіста, каб узніць вывучэнне ўсеагульной гісторыі на Беларусі на належны еўрапейскі ўзровень, каб даследаванні па замежнай гісторыі занялі сваё пачэснае месца ў гарманічным комплексе складнікаў беларускай гістарычнай навукі.

Алесь Смалянчук (*Гародня*)

Новыя ацэнкі польска-літоўскіх адносінаў у літоўскай гістарыяграфіі 90-х г. 20 ст.

Праблема ацэнкі месца і ролі палякаў і Польшчы ў гісторыі Літвы з'яўляецца адной з найбольш складаных і важных у літоўскай гістарыяграфіі. Працяглы час у ёй непадзельна дамінавала пазіцыя, сфармульваная яшчэ Сымонасам Даўкантасам на пачатку 19 ст., які лічыў палякаў і Польшчу галоўнай крыніцай усіх бедаў літоўской гісторыі. Крэўскую унію ён ацэніваў як пачатак канца Літвы. На заўвагу Яўхіма Лелявеля, што гэта менавіта Польшча апранула Літу ў аддзенне цывілізацыі, С.Даўкантас адказаў, што літоўцы даволі прывабныя і без яго¹. У апошніх працах С.Даўкантаса, як і ў працах яго паслядоўнікаў з 19 ст., ворагамі Літвы лічыліся амаль усе яе польскамоўныя жыхары.

У 20-х г. 20 ст. у літоўскай гістарыяграфіі распачалася палеміка пра значэнне паўстанняў 1794, 1830 і 1863 гг. у адраджэнні Літвы. Падчас палемікі сфармаваліся дзве падставовыя канцэпцыі, якія іншым разам акрэсліваюцца як рамантычная і рэалістычная². “Рэалісты” (Вінцас Трумпа, Ё.Татарайціс, П.Шлежас), як прадаўжальнікі ідэй С.Даўкантаса, сцвярджалі, што на працягу ўсяго 19 ст. сапраўдныя літоўскія патрыёты не мелі нічога агульнага з антырасійскім рухам. Шляхта былога ВКЛ змагалася падчас паўстанняў не за Літу, а за яе далучэнне да Польшчы. А гэта пазіцыя не адпавядала інтэрэсам літоўской нацыі. “Рамантыкі” (Міхал Ромэр, браты Вацлавас і Міколас Біржышкі) лічылі, што менавіта сумесная польска-літоўская барацьба супраць тыраніі з Усходу прычынілася да ўтварэння ў 1918 г. літоўской дзяржавы. Погляды апошніх не атрымалі значнага пашырэння, тым не менш гэта была першая спроба адыходу ад канцэпцыі С.Даўкантаса.

Адным з сучасных прадаўжальнікаў традыцыі С.Даўкантаса з'яўляецца Зыгмас Зынкявічус. Яго кніга “Усходняя Літва ў мінулым і ў сучасным” (Восточная Литва в прошлом и настоящем. Vilnius, 1996) стала яскравым прыкладам літоўской “патрыятычнай” гістарыяграфіі.

Польскую прысутнасць аўтар трактаваў выключна ў рэчышчы нацыянальнай канфрантацыі. Паланізацыя, якая тлумачыцца толькі як прымусовая асіміляцыя, успрымаеца ў якасці аднаго з галоўных няшчасцяў літоўской гісторыі. Аднак яе пачатак, у адрозненні ад С.Даўкантаса,

¹ Bumblauskas A. Polsko-litewskie stosunki cywilizacyjne // Przegląd wschodni. 1999. T.V. Z. 4(20). S. 747.

² Александравічус Э. За нашу і вашу волю... // Наша Ніва. 1993 № 11.

З.Зынкявічус звязаў з Гарадзельскай уніяй (1413)³. Даследчык адзначыў працэс інтэнсіўнай паланізацыі этнічных літоўцаў у перыяд Рэчы Паспалітай. Галоўнымі сродкамі гэтага працэсу ён лічыў касцёл, маёнтак і школу. На пачатку 19 ст. пасля разделаў Рэчы Паспалітай, на думку З.Зынкявічуса, паланізацыя яшчэ больш узмоцнілася: “Пра супрацьстаўленне польскай моўнай экспансіі ў Літве не магло быць і гаворкі. Вільня хутка стала больш ваяўнічай за Варшаву ў пытаннях абароны польскіх нацыянальных інтарэсаў”⁴. Нават гаворачы пра сумесную польска-літоўскую барацьбу супраць прыгнёту расійскага царызма ў 19 ст., аўтар падкрэсліў, што палякі не столькі дапамагалі літоўцам, колькі імкнуліся да іх асіміляцыі⁵.

Падзеі каstryчніка 1920 г., калі дывізія генерала Люцыяна Жэлігоўскага захапіла Вільню, З.Зынкявічус ацаніў як адну з найвялікшых трагедый літоўскага народа. “Акупацыя ўсходняй Літвы” (термін З.Зынкявічуса) суправаджалаася “нечувана жорсткім і гвалтоўным апалаічваннем літоўцаў. Дзеля гэтай мэты выкарыстоўваліся дзяржаўныя ўстановы, школа, касцёл, друкарня, фармавалася адпаведнае грамадскае меркаванне... Выкарыстоўваўся фізычны гвалт. Шматлікія літоўцы былі сасланыя ў канцэнтрацыйныя лагеры, кінутыя ў турмы”⁶ і г.д. Нават дзеянасць кіраунікоў польскага руху ў Літве на пачатку 90-х г. ацэнівалася як антыдзяржаўная прарасійская або прапольская інтырыга. Вартадааць, што прадмову да кнігі напісаў тагачасны дырэктар Інстытута гісторыі АН Антанас Ціла.

Кніга З.Зынкявічуса з’яўляецца прыкладам гісторыографіі, якую вядомы дзеяч літоўскай культуры Томас Венцлова звязаў са страхам перед “ліхім чужынцам”, з прагай да помсты, узаемнай падазронасцю, тэндэнцыяй да абмежавання г.зв. “чужога”. Усе гэтыя рысы, на яго думку, былі характэрны для Літвы пачатку 90-х г. 20 ст. “З Вялікім Княствам Літоўскім, якое было Бацькаўшчынай Міцкевіча, сучасная Літва мае агульную сталіцу, некалькі гісторычных рэліквій, але больш нічога”, - пісаў літоўскі інтэлектуал у 1991 г.⁷

Аднак у другой палове 90-х г. у літоўскай гісторычнай навуцы пачалі з’яўляцца цалкам іншыя ацэнкі ролі палякаў і Польшчы ў літоўскай гісторыі. Напрыклад, Антанас Кулакаўскас у нарысе прысвяченым этнапалітычнаму развіццю Літвы ў 19 – пачатку 20 ст., адзначыў, што ў другой

³ Зинкявічюс З. Восточная Литва в прошлом и настоящем. Vilnius, 1996. С. 82.

⁴ Зинкявічюс З. Восточная Литва в прошлом и настоящем. Vilnius, 1996. С. 138.

⁵ Зинкявічюс З. Восточная Литва в прошлом и настоящем. Vilnius, 1996. С. 166.

⁶ Зинкявічюс З. Восточная Литва в прошлом и настоящем. Vilnius, 1996. С. 199-201.

⁷ Венцлова Т. Повернення до ріднага краю // Культура (Кіев) 1991 № 7-8. С. 14.

палове мінулага стагоддзя менавіта русіфікацыйная палітыка царызму паспрыяла паланізацыі гарадскога насельніцтва этнічнай Літвы і сляянства Віленшчыны. Пры гэтым даследчык прывёў лічбы, якія сведчаць, што ў другой палове 19 ст. колькасць літоўскамоўнага насельніцтва скарацілася з 35% (падлікі А.Відугірьска і П.Гаўчаса) да 17% (паводле перапісу 1897 г.)⁸.

Ён жа прызнаў, што ў польска-літоўскім нацыянальным канфлікце і літоўскі рух “не заўсёды паводзіў сябе разумна”. Даследчык сцвярджаў, што за паходам Л.Жалігоўскага хавалася імкненне Юзафа Пілсудскага прымусіць Літву згадзіцца на унію з Польшчай, запэўніць за польскай мовай у Літве статус другой дзяржайной мовы і г.д. Аднак антыпольская настроі ў літоўскім грамадстве дасягнулі такой ступені, што Літва была гатовая страціць і Вільню і ўсю Усходнюю Літву, але не прымаць прапановы аб унії⁹. Безумоўнай заслугай А.Кулакаўскага з’яўляецца і тое, што ён адным з першых літоўскіх даследчыкаў адзначыў фактар падвоенай польска-літоўскай свядомасці большай часткі былой шляхты ВКЛ у 19 ст. Ролю польскамоўнай шляхты ў развіцці літоўскага руху падкрэсліў Эгідзюс Александравічус¹⁰.

Выразнаму перагляду апошнім часам падверглася разуменне паняцця “паланізацыя” ў сэнсе выключна прымусовага апалячвання. У працах Эдвардаса Гудавічуса і Альфрэдаса Бумбляўскага сцвярджаецца, напрыклад, што паняцце “паланізацыі” (прымусовай асіміляцыі) не з’яўляецца адэкватным для разумення культурных працэсаў перыяду ВКЛ. Даследчыкі заяўляюць пра дамінаванне працэсу самапаланізацыі (спонтаннай асіміляцыі), які быў вызначаны параўнальна больш высокім узроўнем польскай культуры. Таксама і Рымантас Мікныс сцвярджаў, што магнатэрый і шляхта Вялікага Княства Літоўскага паланізаваліся “натуральна, без гвалту”¹¹. У якасці этапу, які папярэднічаў самапаланізацыі і паланізацыі, А.Бумбляўскас вылучыў таксама перыяд “прыняцця элементаў польскай культуры”¹².

Менавіта паланізацыя паспрыяла далучэнню Літвы да дасягнення ў єўрапейскай цывілізацыі. Яна ж выступіла ў ролі каталізатора фармавання

⁸ Кулакаўскас А. Ад Вялікага Княства да Рэспублікі: нарыс этнапалітычнага разьвіцця Літвы ў XIX ст. // Наша Ніва. 1995. № 2.

⁹ Кулакаўскас А. Ад Вялікага Княства да Рэспублікі: нарыс этнапалітычнага разьвіцця Літвы ў XIX ст. // Наша Ніва. 1995. № 2.

¹⁰ Александравічус Э. За нашу і вашу волю... // Наша Ніва. 1993. № 11.

¹¹ Miknys R. Wilno – miasto wielonarodowe i punkt zapalny w stosunkach polsko-litewskich // Tematy polsko-litewskie. Historia. Literatura. Edukacja. Olsztyn, 1999. S. 86.

¹² Bumblauskas A. Polonizacja Litwy jako problem w historiografii // Lithuania. 1999. № 1/2 (30/31). S. 45.

еўропейскай мадэлі культуры літоўцаў. Э.Гудавічус сцвярджаў, што Літва не адставала ад Еўропы настолькі, каб не здолець выкарыстаць гэты каталізатар, але ўжо не магла абысціся без яго¹³.

На думку Э.Гудавічуса, Польшча была не толькі адзіным геапалітычным шансам для Літвы, яна з'яўлялася адзіным шляхам да заходненеўрапейскай цывілізацыі¹⁴. У сярэдзіне 16 ст. палітычная эліта ВКЛ прыняла польскую мадэль шляхецкай культуры. Дзякуючы гэтай мадэлі адбывалася еўропеізацыя грамадства. У адносінах уласнасці сфармавалася леннае права, у сацыяльна-эканамічнай структуры – фальварак, у сацыяльна-палітычнай сферы – шляхецкае саслоўе і саслоўная манархія, у гарадской гаспадарцы – цэхі, у ідэалагічнай галіне – рэфармацыя і контррэфармацыя і г.д. Грамадства Вялікага Княства Літоўскага засвойвала неабходны мінімум еўропейскай цывілізацыі, каб пазней дзеянасцю Казіміра Семяновіча, Альберта Каяловіча, Жыгімonta Лаўжсіна ды інш. прычыніцца да яе далейшага развіцця. А.Бумбляўскас сцвярджае існаванне самабытнай цывілізацыі (культуры) ВКЛ, якая, праўда, у 17-18 ст. знаходзілася ў такіх самых адносінах да польской культуры, як лацінаамерыканская – да іспанскай¹⁵. Культуру ліцвінаў свядомасці *gente Lithuanus, natione Polonus* даследчык лічыць польска-літоўскай.

Ацэнываючы значэнне канцэпцыі, якую прapanаваў Э.Гудавічус, А.Бумбляўскас заўважыў, што яна ўпершыню ў літоўскай гістарычнай навуцы прызнае цывілізацыйную ролю Польшчы ў адносінах да Літвы, дае магчымасць без асаблівых эмоцый разглядаць канцэпцыі палякаў пра цывілізацыйную місію на Усходзе. Яна ж дазваляе сучасных палякаў Літвы разглядаць як вынік складаных цывілізацыйных працэсаў і адначасова як інтэгральную частку сучаснага літоўскага грамадства¹⁶.

Сучасныя літоўскія даследчыкі звяртаюць увагу і на працэс літуанізацыі палякаў. Яны ўслед за польскім гісторыкам Хенрыкам Вінерам спрабуюць растлумачыць такую з'яву гісторыі ВКЛ, як свядомасць тыпу *gente Polonus, natione Lithuanus*.

Ужо згаданы Томас Венцлова заявіў пра неабходнасць цалкам адмовіцца ад традыцый С.Даўкантаса: “Унія (з Польшчай – A.C.) увяла Літву ў сферу цывілізаванага Захаду. <...> Без уніі не было б ні архітэктуры

¹³ Gudavičius E. Jak pojawił się model europejskiej kultury Litwinów // Lithuania. 1999. № 1/2 (30/31). S. 50.

¹⁴ Bumblauskas A. Polsko-litewskie stosunki cywilizacyjne // Przegląd wschodni. 1999. T.V. Z. 4(20). S. 758.

¹⁵ Bumblauskas A. Polsko-litewskie stosunki cywilizacyjne // Przegląd wschodni. 1999. T.V. Z. 4(20). S. 760.

¹⁶ Bumblauskas A. Polsko-litewskie stosunki cywilizacyjne // Przegląd wschodni. 1999. T.V. Z. 4(20). S. 760.

Вільні, <...> ні Віленскага універсітэту, ні нават той каталіцка-вясковай цывілізацыі, якую мы схільныя атаясмляць з літоўскасцю. Нарэшце толькі пасля уні ў Літве начало пашырацца заходнє разуменне палітычных правоў, нягледзячы на абмежаванні і экспесы вядомыя кожнаму, хто хоць нешта чую пра Рэч Паспалітую абодвух народаў”¹⁷. На яго думку, ідэолагі літоўскага нацыянальнага руху здолелі тагачасны польска-літоўскі канфлікт перанесці на гістарычную глебу. Менавіта палітычныя і ідэалагічныя інтэрэсы, а не гістарычныя крыніцы, сталі падставай сцярджэння, што палякі свядома і мэтанакіравана знішчалі літоўскую мову, пачынаючы ад Люблінскай і нават Крэўскай унії¹⁸.

Закранаючы праблему прыналежнасці Вільні на пачатку 20-х г., Томас Венцлова адзначыў, што Польшча сапраўды не мела ніякіх правоў на гэты горад. Аднак, па яго меркаванню, права на яго мелі польскамоўныя віленцы (як, зрэшты, і літоўскамоўныя)¹⁹. Дарэчы, менавіта ў перапісы Томаса Венцловы і Чэслава Мілаша быў упершыню ў літоўскай і польскай літаратуры сформуляваны погляд на Вільню як на полікультурную тэрыторыю і на адзін з культурных цэнтраў Еўропы²⁰.

Некаторыя навуковыя і публічныя выступленні згаданых навукоўцаў і інтэлектуалаў ўспрымаюцца літоўскім грамадствам як сапраўдная ерась. Прыйкладам можа служыць заява А.Бумбляўскаса аб неабходнасці паступовага ўключэння Юзафа Пілсудскага ў літоўскую гістарычную свядомасць. Гісторык не без пэўнай правакацыі заявіў, што без Пілсудскага не было б і Літоўскай рэспублікі, бо Варшаўская бітва, у якой ён адыграў выключную ролю, вырашила лёс не толькі Польшчы, але і ўсёй Цэнтральна-Усходній Еўропы²¹. Ён таксама ўпэўнены, што т.зв “Litwa Środkowa” мела права на існаванне.

Новыя ацэнкі польска-літоўскіх адносінаў знайшлі адлюстраванне ў кнізе вядомага даследчыка Мечыславаса Ючыса “Lietuvos ir Lenkjos unija (XIV a.vid - XIX a.pr.)” (Vilnius, 2000).

¹⁷ Venzlova T. Litwo, Ojczyzna nasza // Tematy polsko-litewskie. Historia. Literatura. Edukacja. Olsztyn, 1999. S.151.

¹⁸ Venzlova T. Litwo, Ojczyzna nasza // Tematy polsko-litewskie. Historia. Literatura. Edukacja. Olsztyn, 1999. S.149.

¹⁹ Venzlova T. Litwo, Ojczyzna nasza // Tematy polsko-litewskie. Historia. Literatura. Edukacja. Olsztyn, 1999. S.155.

²⁰ Милош Ч., Венцлава Т. Вильнюс как форма. Диалог в письмах // Европейское время. 1993. № 5; Милош Ч. Город юности // Дружба народов. 1993. № 6.

²¹ Rozmowa Jana Sawickiego z Alfredasem Bumblauskasem // Lithuanian. 3 (32) 1999. S. 52.

З'яўленне ў літоўскай гістарычнай навуцы новых ацэнак гісторыі польска-літоўскіх дачыненняў сведчыць пра спробу, па меньшай меры, часткі даследчыкаў маладога пакалення пазбавіцца ідэалагічных і палітычных стэрэатыпаў, якія амаль цалкам падпарадковалі сабе галіну гісторыі нацыянальных адносінаў. Сёння ўжо відавочна, што аднабаковасць пры аналізе складаных гістарычных падзеяў з'яўляецца істотнай перашкодай як для разумення мінулага, так і для паразумення сучасных нароўдай. Альфрэдас Бумбляускас упэўнены, што даследчык мінулага павінен абавірацца на прынцып грунтоўнай талеранцыі, для якой харектэрна спроба стаць на пазіцыю свайго апанента: “Літовец няхай паспрабуе “ўлезці ў скuru” паляка, паляк – “у скuru” літоўца... Сучасная гістарычная навука імкнецца не толькі адказаць на пытанне, як было, але таксама зразумець, чаму дамінуе тая, а не іншая інтэрпрэтацыя фактаў, чаму фармуюцца тыя або іншыя стэрэатыпы, тыя або іншыя погляды”²².

Па прызнанню Томаса Венцловы, у нацыі, як і ў асобе, ён жадаў бы бачыць спакойную годнасць, адказнасць і памяць, пазбаўленую страху, у якой месцяцца не толькі ўласныя крыўды, але таксама разуменне сваёй віны і сваіх абавязкаў²³. Падобна, што фармаванню якраз такой гістарычнай памяці і спрыяюць новыя ацэнкі польска-літоўскіх адносінаў у літоўской гістарыграфіі. Можна сцвярджаць, што гістарычная навука ў Літве выходзіць на ўзровень усебаковага аналізу польска-літоўскіх дачыненняў. Можа калі-небудзь прыйдзе чарга і на літоўска-беларускія адносіны. Але апошняе не можа быць зроблена ў аднабаковым парадку.

²² Rozmowa Jana Sawickiego z Alfredasem Bumblauskasem // Lithuania. 3 (32) 1999. S. 52.

²³ Venclova T. Histeria pamięci // Gazeta wyborcza. 7-8 października 2000 r.

Дыскусія пасля 1-2 пасяджэнняў.

Марына Сакалова (Менск): Хотелось бы остановиться на выступлении профессора В.Федосика. Я согласна с пафосом выступления, который понимаю прежде всего, как призыв исследователей к жёсткому самоконтролю и высокой требовательности к самим себе. Это значит, что если мы декларируем какой-то исследовательский подход, то должны иметь о нём чёткое представление. Мне также понятен и пафос отношения к постмодернизму. Я согласна, что даже само это слово нынче вызывает сильное раздражение. Его используют направо и налево, совершенно не отдавая себе отчёта в том, что оно означает, какое значение постмодернизм может иметь для историков и т.д. Но эмоции всё таки нужно убрать, потому что такой подход существует.

Парадигматические изменения носят социальный характер. Если существует социально оформленное общество исследователей, которые придерживаются того или иного подхода, если есть журнал, есть учреждение, которое готовит специалистов в этой области, то мы должны признать, что такое научное направление существует. То, что в белорусской историографии нет работ, которые бы использовали этот подход, вовсе не означает, что он несовершенен. В мировой историографии такие работы есть.

Мне не очень понятен термин «зарубежная методология». Методология и философия, как интеллектуальные продукты, не имеют государственности.

Полемически заострённая статья российского историка Бойцова, на которую Вы ссылались, является своего рода методологической эпифаией новациям в исторической науке. Я же считаю, что именно в сообществах молодых учёных, которые приходят с новыми идеями и возможно (будущее покажет) непродуктивными подходами, происходит то, что, собственно говоря, движет историческую науку. Не следует забывать, что Люсьен Февр и Марк Блок тоже были молодыми историками, когда впервые выступили со своими идеями.

Господство марксистской идеологии в своё время вообще разучило историков задумываться над тем, как они работают. Сегодняшние требования ВАКа в области методологии заставляют историков задумываться о ней. Безусловно, надо строго следить за использованием новых терминов. Но мы должны перестать клеймить отечественных историков за их методологическую ущербность. Необходима программа или перечень вопросов, на какие исследователь должен ответить, чтобы охарактеризовать свою методологию.

И ёщё об одном. Об использовании моральных сентенций. Разве можно тезис прогрессивности исторического развития характеризовать, как ханжество. Если историк придерживается определённой точки зрения и может её доказать, а мы не можем возразить, то должны принять эту точку зрения. Моральные оценки при этом не должны присутствовать.

Кстати, интересен вопрос о популярности Школы Анналов. Историки обратили внимание, что в своё время Школа Анналов получила поддержку французского правительства. У них появились деньги для создания центра подготовки исследователей, который существует до сих пор, для издания журнала. История идей не получила такого широкого распространения не потому, что та методология лучше, а эта хуже. Учёные давно поняли, что определённым проблемам соответствует определённая методология. Дело в том, что Школа Анналов сумела создать своё научное сообщество. Это опять же говорит о том, что парадигматические изменения носят скорее социальный, чем научный характер.

Недостаток нашей отечественной историографии в непонимании того, что люди, которые занимаются эмпирическими исследованиями, должны проходить иную подготовку, чем методологи. Другое дело, что у нас сохраняется представление о методологии истории, как об исключительно нормативной науке. Например, я познакомилась с теорией позитивизма, структурализма или др. Я поняла, как в рамках этой методологии нужно работать исследователю и написала об этом книгу-руководство к исследованию. На самом деле в методологии истории обязательным компонентом входит эмпирическая часть. Чтобы заниматься методологией истории, нужно хорошо знать историографию.

Андрэй Кіштымаў (Менск): Мне придётся выступить в роли адвоката российских историков. Я услышал, что “у нас сегодня те же проблемы, что и у российских историков”. Абсолютно с этим не согласен. Я понимаю, что и в России, и у нас есть те, кого называют интуитивисты. У нас это Н.Ермолович, В.Чаропка, В.Орлов. В России подобных исследователей тоже очень много. Но российская историография это не только они. Давайте сравним мой родной институт (Інстытут гісторыі НАН – рэд.) с Институтом Российской истории. У меня есть перспективный план их работы на 2000-2001 гг. Думаю, что мой родной институт истории не решиться опубликовать подобную программу на два года. Нам бы работать так, как это делают они! Я не имею ввиду в том же самом «ключе», я имею ввиду объёмы и подходы.

Аляксей Літвін (Менск): Я не пагаджаюся з гэтым сцвярджэнем. Лічу, што за апошнія 9 гадоў, ад моманту пашырэння нацыянальнай канцэпцыі з'явілася маса даследчыкаў, якія закончылі універсітэты, аспірантуры, абаранілі дысертацыі. Не трэба нас прыніжаць. Калі надрукаваць нашыя праграмы і паразынць іх выкананне, то гэта не будзе горш за планы расейскіх даследчыкаў.

Аляксандр Краўцэвіч (Гародня): Прагучала рэпліка, што фрагментарнасць беларускай гісторычнай навукі – гэта нармальная з'ява. І сапраўды нельга спадзявацца, што даследчыкі калі-небудзь ахопяць усё багацце чалавечага мінулага. Але я хачу звярнуць вашую ўвагу, што ў беларускай гісторыяграфіі многія тэмы не даследуюцца наогул.

А.Кіштымаў казаў, што расейская гісторычная навука падобная на нашую. У пэўным сэнсе мы сапраўды дзеци адной сістэмы. Але знаходзімся ў кардынальна розным становішчы. Расейскія даследчыкі звязаныя з масавай свядомасцю народа. Спрэчкі паміж імі адбываюцца на адной гісторычнай плоцоўцы. А мы расколатыя. Беларуская нацыянальная гісторыяграфія адсякаецца ад масавай свядомасці. Народу навязваецца каланіяльная гісторыяграфія. Я настроены аптымістычна. Канешне, гісторыя праб'еца. Але вырастуць і тыя дзеци, якія вучацца па падручніках Марцюла і Новіка. Калі з кучы гною прабіваецца кветка, то чым яна будзе пахнуць?

Віктар Фядосік (Менск): Я катэгарычна не згодзен, што трэба асабна рыхтаваць метадолагію. Не ведаючы гісторыі, яны ж потым будуць навязваць нам, што і як рабіць.

Мая канцэпцыя гісторыі ў наступным: прагрэсу ў развіцці чалавецтва няма. Развіццё ідзе цыклічна. Ёсьць толькі два тыпы адносінаў. Першы – гэта панаванне-падпарадкаванне. Гэты самы старажытны тып адносінаў заўсёды існаваў у Беларусі і існуе сёння. Другі тып – гэта поліс. Іншымі словамі – “гражданское общество”. Там гарантуюцца базавыя права грамадзянаў (права абіраць выкананую ўладу і быць абраным, дамінаванне закона, які прымалі самі грамадзяне, прызнанне чалавека віноўным толькі па рашэнню суда і г.д.). У сярэднявеччы гэты тып знікае, але ізноў з'яўляецца падчас Адраджэння. Нават канстытуцыя ЗША грунтуецца на прынцыпах поліса. А вось на ўсходзе Еўропы (Расія, Беларусь, Украіна) ніколі не ведалі “гражданского общества”. Ці дадумаеца да гэтага які-небудзь метадолаг? Ён жа не ведае, што такое “поліс”, што такое “ўсходняя дэспатыя”? Чым яны адрозніваюцца? Навошта ж нам такія спецыялісты! Няхай яны займаюцца не метадалогіяй, а методыкамі даследавання. Не трэба методыкі ўздымаць на парадыгмальную вышыню!